

เขื่อนแม่น้ำโขงตอนบนในจีน และผลกระทบต่อข้ามพรมแดน

เพียรพร ดีเทศน์
โครงการแม่น้ำเพื่อชีวิต
กันยายน 2552

บทนำ

เป็นเวลากว่า ๑๕๐ ปีแล้วที่แม่น้ำโขงเป็นเป้าหมายที่จะถูกนำมาใช้ประโยชน์จากนักล่าอาณานิคมชาวฝรั่งเศส คณะสำรวจถูกส่งออกไปรอนแรมเลาะเลียบบริมน้ำเพื่อแผนการเปิดเส้นทางเดินเรือจากทะเลจีนใต้ มีจุดหมายปลายทางที่ประเทศจีน สุดท้ายการสำรวจดินแดนตามแนวแม่น้ำโขงจบลงโดยไม่มีใครได้แต่ต้องผลประโยชน์จากทรัพยากรแม่น้ำอันล้ำค่า มีเพียงหลักฐานที่ยืนยันถึงความยิ่งใหญ่และอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำสายที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาค

แต่เพียงในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา แม่น้ำโขงเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากมา โดยเฉพาะในการนำทรัพยากรมาใช้เป็นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจ แม่น้ำโขงทางตอนบนในมณฑลยูนนานในประเทศจีนถูกพัฒนาอย่างรวดเร็วและเป็นลำเป็นต้น แม่น้ำถูกใช้เพื่อการผลิตกระแสไฟฟ้า ทางน้ำถูกปรับเปลี่ยนเพื่อการคมนาคมขนส่ง ดังที่หลายคนกล่าวว่า จีนกำลังทำให้แม่น้ำโขงกลายเป็นประตูหลังบ้านสู่อาเซียน

ขณะที่การพัฒนาแม่น้ำโขงตอนบนรุดหน้าไป เมื่อข้ามพรมแดนแห่งรัฐชาติเรื่อยลงมาทางท้ายน้ำ ชุมชนน้อยใหญ่ต้องประสบกับความเสียหายของระบบนิเวศอันส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรแม่น้ำโขง โดยที่ลูกแม่น้ำโขงเหล่านี้ไม่เคยรู้มาก่อนว่าทางตอนบนมีการสร้างเขื่อน

เสียงของผู้ที่เดือดร้อนทางท้ายน้ำดังขึ้นเรื่อยๆ ตามปัญหาที่ทวีความรุนแรงและข้อมูลโครงการพัฒนาที่ถูกเปิดเผยมากขึ้นเรื่อยๆ แต่จีนก็ยังเงียบเฉย ขณะที่ผู้เชี่ยวชาญหลายคนก็ยังแก้ต่างว่า เขื่อนบนแม่น้ำโขงในจีนไม่มีผลกระทบต่อประเทศท้ายน้ำ เนื่องจากปริมาณน้ำโขงมีสัดส่วนที่ไหลมาจากประเทศจีนเพียง 16-20 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น โดยลิมซ้อเท็งจิงที่ว่ามันเป็นเพียงตัวเลขของปริมาณรวมทั้งแม่น้ำเฉลี่ยทั้งปี ในขณะที่น้ำในแม่น้ำโขงที่อยู่ในประเทศกัมพูชาเป็นน้ำที่มาจากจีนถึง 45 เปอร์เซ็นต์¹ และปริมาณน้ำจากพื้นที่รับน้ำในเขตประเทศจีนมีส่วนสำคัญมาก

¹ Blake, David (2001), "China's Lancang Dams Endanger Millions both Upstream and Downstream." International Rivers Network World Rivers Review, Vol 16 .

รายงานชิ้นนี้มุ่งเสนอข้อมูลการพัฒนาเขื่อนในยูนนานและแม่น้ำโขงตอนบนในจีน ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนทำน้ําโดยเฉพาะบริเวณพรมแดนไทย-ลาว ตอนบน เพื่อให้เห็นถึงผลกระทบข้ามพรมแดนอันเกิดจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่บนแม่น้ํานานาชาติ ตลอดจนติดตามแนวโน้มการลงทุนของจีนในอุตสาหกรรมเขื่อนที่ขยายตัวออกไปยังประเทศต่างๆ ทั่วโลก รวมถึงในประเทศในกลุ่มน้ําโขงด้วยเช่นกัน

1 อุตสาหกรรมเขื่อนจีน และการพัฒนาพลังงานในยูนนาน

จีนเป็นประเทศที่มีเขื่อนมากที่สุดในโลก จากจำนวนเขื่อนขนาดใหญ่ที่ก่อสร้างแล้วราว 45,000 แห่งทั่วโลก คณะกรรมการเขื่อนโลก (World Commission on Dams หรือ WCD) ระบุว่า มีเขื่อนครึ่งหนึ่งอยู่ในประเทศจีน หรือประมาณ 25,800 แห่ง แต่ประเทศจีนยังมีแผนขยายการผลิตไฟฟ้าพลังน้ําเพิ่มขึ้นกว่าสองเท่าจากกำลังผลิตปัจจุบัน เป็น 250,000 เมกกะวัตต์ ภายในปี พ.ศ. 2563² เท่ากับว่ามีโครงการเขื่อนอีกมากมายที่กำลังจะกั้นแม่น้ําที่เหลืออยู่เพียงไม่กี่สายในประเทศจีน

การศึกษาชี้ว่าพื้นที่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีน โดยเฉพาะในมณฑลยูนนานและเสฉวน มีศักยภาพอย่างยิ่งในการพัฒนาพลังงานไฟฟ้าจากน้ํา โดยเฉพาะยูนนานเพียงมณฑลเดียวก็มีศักยภาพในการสร้างโครงการเขื่อนผลิตไฟฟ้าขนาดกลางและขนาดใหญ่เป็นสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 24³ ของทั้งประเทศ (ดูรายละเอียดในตาราง 1) รัฐบาลจีนจึงมีแผนก่อสร้างเขื่อนชุดแบบขั้นบันไดบนแม่น้ําในพื้นที่ดังกล่าว อันได้แก่ ตอนบนของกลุ่มน้ําแยงซี (จิงสาเจียง) แม่น้ําโขง (หลานซางเจียง) และแม่น้ําสาละวิน (นู่เจียง) ซึ่งสามแม่น้ํานี้อยู่ใน 6 อันดับแรกของแม่น้ําที่มีศักยภาพสูงสุดในการพัฒนาไฟฟ้าของจีน

ตาราง 1 ศักยภาพพลังงานไฟฟ้าของแม่น้ําดังกล่าว ในจีน

แม่น้ํา	ศักยภาพกำลังผลิตติดตั้ง	ร้อยละจากพลังงานของแม่น้ํา 18 อันดับสูงสุด
จิงสาเจียง/ แยงซี	210,810	49
นู่เจียง/ สาละวิน	30,410	7

¹ <http://internationalrivers.org/en/china>

² Dore, John et. al (2007), "China's energy reform and hydropower expansion in Yunnan"

หลานช้างเจียง/ แม่น้ำโขง	28,930	7
แม่น้ำทั้ง 18 สาย	428,610	100
แม่น้ำในยูนนาน	103,030	24

ที่มา State Power Corporation data for “medium- and large-sized hydropower projects” (He Jing 2002) อ้างใน Dore et al (2007)

หนึ่งในแรงขับเคลื่อนของนโยบายการพัฒนาพลังงานไฟฟ้าจากน้ำในจีน คือความต้องการพลังงานภายในประเทศของจีนเอง มีคณะกรรมการปฏิรูปและพัฒนารัฐ (State Reform and Development Commission –SRDC) เป็นผู้ประเมินและคาดการณ์ความต้องการพลังงานดังกล่าว ซึ่งในเอกสารของธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย หรือ ADB เมื่อพ.ศ. 2545 ระบุว่าการผลิตไฟฟ้าในประเทศจีนจะเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 85 ภายในปี พ.ศ. 2563

อย่างไรก็ตาม อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญในเรื่องแผนการผลิตไฟฟ้าของจีนที่จะเพิ่มขึ้นอย่างก้าวกระโดด คือ การวางแผนผลิตไฟฟ้าที่มีอยู่ไม่ใช่เพื่อสนองความต้องการภายในประเทศเท่านั้น แต่รวมไปถึงการส่งออกด้วยเช่นกัน (Dore et. al, 2007) มีการคาดการณ์ว่าการผลิตไฟฟ้าของมณฑลยูนนานจะเติบโตอย่างรวดเร็ว มณฑลยูนนานจะก้าวขึ้นมาเป็นผู้ส่งออกพลังงานรายใหญ่ในประเทศจีนไปยังมณฑลอื่นๆ ที่มีความต้องการไฟฟ้า รวมถึงการส่งออกไฟฟ้าไปยังประเทศต่างๆ ในภูมิภาคอนุภูมิภาค และอาจรวมไปถึงประเทศในภูมิภาคเอเชียได้อีกด้วย

แผนการผลิตไฟฟ้าปริมาณมหาศาลของรัฐบาลจีน ทำให้มณฑลต่างๆ ในภาคตะวันตกของจีน หรือ Western Region⁴ (รวมทั้งยูนนาน) มีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะแหล่งผลิตพลังงาน ดังที่ ADB ได้ระบุในรายงานว่า “ความต้องการพลังงานที่เพิ่มขึ้นเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจของจีน โดยเฉพาะในภาคตะวันตก” (ADB 2002) และได้ประเมินไว้ว่าในปี พ.ศ. 2542 มณฑลตะวันตกของจีนเหล่านี้ มีประชากรเพียงร้อยละ 28.8 ของประชากรทั้งประเทศ มีพื้นที่ครอบคลุมถึงร้อยละ 61.9 แต่มีสัดส่วนผลิตภัณฑ์มวลรวมเพียงร้อยละ 15.8 รัฐบาลกลางจีนจึงมีแผนยุทธศาสตร์พัฒนาภาคตะวันตก (Western Region Development Strategy 2000-2020) ออกมาเมื่อปี พ.ศ. 2543 โดยระบุว่าเป้าหมายเพื่อขจัดความยากจน และพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ดังกล่าว

มีการประเมินโดย ADB ว่า ไฟฟ้าจากภาคตะวันตกสู่ภาคตะวันออกของจีนจะเพิ่มขึ้นเป็น 4 เท่า ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2543-2563 โดยในช่วงแรกจะเป็นการผลิตเพื่อบริโภคภายในภาค

³ ได้แก่ Sichuan, Guizhou, Yunnan, Shaanxi, Qinghai and Gansu, the autonomous regions of Tibet, Ningxia, Inner Mongolia, Guangxi and Xinjiang, the municipality of Chongqing

กล่าวได้ว่าการพัฒนาพลังงานในมณฑลยูนนานได้รับแรงผลักดันจากทั้งผู้กำหนดนโยบายระดับประเทศ หน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่น บริษัทก่อสร้าง และนักการเงินและนักธุรกิจที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ปัจจุบันมณฑลยูนนานผลิตไฟฟ้าจากพลังน้ำเป็นสัดส่วนร้อยละ 10 ของเงินทั้งประเทศ แต่ยังมีศักยภาพในการพัฒนาพลังงานไฟฟ้าได้สูงขึ้นอีกถึง 10 เท่าของกำลังผลิตในปัจจุบัน

ตาราง 2 ศักยภาพพลังงานไฟฟ้าในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

ประเทศ/ภูมิภาค	พัฒนาแล้ว TWH/ปี	ศักยภาพ TWH/ ปี	พัฒนาแล้วร้อยละ
ยูนนาน	7.9	450	1.8
กัมพูชา	0	41	0
สปป.ลาว	1.1	102	1.0
พม่า	1.1	366	0.3
ไทย	4.6	49	9.4
เวียดนาม	5.8	82	7.1
รวม	20.5	1,090	

ที่มา: Plinston and He Damming (1999) อ้างใน Dore et al (2007)

การปฏิรูปกิจการพลังงานในจีนและสิทธิในการสร้างเขื่อน

รัฐบาลจีนมีนโยบายปฏิรูปกิจการพลังงานในประเทศเพื่อส่งเสริมการแข่งขัน และสร้างระบบตลาด ด้วยการแปรรูปกิจการพลังงานของรัฐสู่ระบบบริษัทเอกชน โดยกฎหมายพลังงานไฟฟ้า (Electric Power Law) ได้ผ่านสภาเมื่อ พ.ศ. 2536 หน่วยงานกำกับกิจการไฟฟ้าคอยดูแลกระบวนการปฏิรูปดังกล่าว คือ State Electricity Regulation Commission (SERC) มีหน้าที่หลักคือ ดูแลราคาไฟฟ้าและออกใบอนุญาตประกอบกิจการบริการพลังงาน (Dore et. al 2007)

ในปี พ.ศ. 2545 กิจการพลังงานของรัฐก็ได้แปรรูปสู่บริษัทเอกชน แบ่งออกเป็นบริษัทที่ดำเนินกิจการในแขนงต่างๆ ดังนี้

บริษัทผลิตไฟฟ้า 5 แห่ง ได้แก่ Huaneng, Datang, Huadian, Guodian, และ China Power Investment Company

บริษัทสายส่ง 2 แห่ง ได้แก่ State Power Grid Company และ Southern Power Grid Company

บริษัทก่อสร้างและที่ปรึกษา 4 แห่ง ได้แก่ Hydraulic Power Designing Institute, Electric Power Designing Institute, China Water Conservancy and Hydropower Construction Group, และ China Gezhouba Group

การแปรรูปกิจการพลังงานในจีน ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในกิจการพลังงานและไฟฟ้า ส่งผลต่อแนวโน้มและแผนการสร้างเขื่อนบนแม่น้ำต่างๆ อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะนโยบายการมอบ “สิทธิในการพัฒนาแม่น้ำเพื่อผลิตพลังงาน” ให้แก่บริษัทที่ถูกแปรรูปออกมา โดยแต่ละบริษัทจะได้รับสิทธิในการสร้างเขื่อนบนแม่น้ำต่างๆ

สำหรับในมณฑลยูนนานและเสฉวน บริษัทหัวนึ่ง (Huaneng) ได้รับสัมปทานสิทธิในการสร้างเขื่อนบนแม่น้ำโขงและแยงซีตอนบน ในขณะที่บริษัทหัวเตียน (Huadian) ได้รับสัมปทานแม่น้ำสาละวินตอนบน

นโยบายดังกล่าวทำให้บริษัทที่ได้รับสิทธิในการผลิตพลังงานจากแม่น้ำแทบจะมีอำนาจเด็ดขาดในการวางแผนและตัดสินใจพัฒนาเขื่อนในแม่น้ำแต่ละสาย โดยบริษัทสามารถทำให้รัฐบาลท้องถิ่นสนับสนุนโครงการของตนเนื่องจากมีภาษีท้องถิ่นเป็นสิ่งจูงใจ

ที่ผ่านมากรณีที่ทำให้เห็นว่า บริษัทได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลท้องถิ่นในการผลักดันโครงการเขื่อน และสามารถขัดข้อกับรัฐบาลกลางที่ไม่เห็นด้วยกับโครงการเขื่อน เช่นกรณีโครงการเขื่อน 13 แห่งบนแม่น้ำสาละวินตอนบนที่เป็นสิทธิของบริษัทหัวเตียน โครงการเขื่อนเหล่านี้อยู่ในพื้นที่มรดกโลกทางธรรมชาติ “แม่น้ำสามสาย” (Three Parallel Rivers) ซึ่งประกาศโดยยูเนสโก แต่ถูกหน่วยงานสิ่งแวดล้อมของรัฐบาลปักกิ่ง State Environment Protection Administration (SEPA) ตรวจสอบเนื่องจากโครงการมีแนวโน้มที่จะสร้างผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและอาจไม่สามารถบรรเทาความยากจนให้แก่ประชาชนในพื้นที่ได้ตามที่กล่าวอ้าง แต่การตรวจสอบของ SEPA ถูกคัดค้านและเผชิญหน้าโดยรัฐบาลท้องถิ่นของยูนนาน สื่อท้องถิ่นของยูนนานก็ถูกนำมาใช้เพื่อสนับสนุนโครงการอย่างกว้างขวาง (Dore et. al, 2007)

อย่างไรก็ตามโครงการเขื่อนสาละวินตอนบนถูกระงับและต้องทำรายงานผลกระทบใหม่ตามคำสั่งของประธานาธิบดีเหวิน เจียเป่า หลังจากภาคประชาสังคมกลุ่มต่างๆ ทั้งในประเทศจีน ประเทศในกลุ่มน้ำ (ไทยและพม่า) และนานาชาติออกมารณรงค์กรณีเขื่อนสาละวินตอนบนอย่างกว้างขวาง⁵

2 เขื่อนบนแม่น้ำโขงในเขตจีน

⁵ ช่วงเดือนธันวาคม 2546 องค์กรสิ่งแวดล้อมและสิทธิมนุษยชน ไทย-พม่า กว่า 80 องค์กรร่วมกันลงนามจดหมายถึงรัฐบาลจีนเพื่อคัดค้านโครงการเขื่อนสาละวินตอนบนในจีน ต่อมาในเดือนมกราคม 2547 องค์กรนานาชาตินำโดย International Rivers Network ก็ยื่นจดหมายต่อรัฐบาลจีนอีกฉบับ

แม่น้ำโขงในเขตจีนมีความยาวประมาณ 2,047 กิโลเมตร โดยมี 800 กิโลเมตรไหลอยู่ในทิเบต และส่วนที่เหลือ 1,247 กิโลเมตรอยู่ในมณฑลยูนนาน แม่น้ำโขงส่วนนี้มีชื่อเรียกเป็นภาษาจีนว่า หลานซางเจียง

ภาพ 1 แม่น้ำโขงตอนบนในมณฑลยูนนานมีลักษณะเป็นโตรกผาชัน ในภาพเป็นช่วงแม่น้ำใกล้ชายแดนทิเบต หนึ่งในพื้นที่ที่มีโครงการเขื่อนภาพโดยโครงการแม่น้ำเพื่อชีวิต

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศแบบเพือกเขาสูงชันตลอดลำน้ำโขงตอนบน มีระดับความต่างของความสูงลำน้ำกว่า 800 เมตรในช่วงตอนกลางของแม่น้ำในช่วงที่ไหลผ่านยูนนาน เป็นระยะทาง 750 กิโลเมตร นำมาสู่แผนสร้างเขื่อนผลิตไฟฟ้าแบบขั้นบันได (cascade dams) เป็นจำนวนมากถึง 15 แห่งบนแม่น้ำโขงในจีน⁶

สำหรับนักสร้างเขื่อนแล้ว แม่น้ำโขงในช่วงนี้เทียบได้กับขุมทรัพย์ที่อุดมสมบูรณ์สำหรับกันแม่น้ำผลิตไฟฟ้า เนื่องจากทรัพยากรน้ำมีอยู่อย่างเหลือเฟือ นอกจากนี้ลักษณะโตรกเขาสูงชัน

⁶ ดูแผนที่โดยละเอียดของเขื่อนแม่น้ำโขงที่วางแผนไว้ทั้งหมด 15 แห่ง ได้ที่ลิงค์

<http://maps.google.com/maps/ms?ie=UTF8&hl=zhTW&msa=0&msid=114895846059709183210.00046b7d8d03f34708b80&ll=25.99755,107.556152&spn=9.195638,19.577637&z=6> รวบรวมโดย Kevin Li

อย่างไรก็ตาม จากแผนสร้างเขื่อนบนแม่น้ำโขงในประเทศจีนทั้งสิ้น 15 แห่ง มีโครงการเขื่อน 8 แห่ง ที่ได้รับการพัฒนาเพื่อผลิตไฟฟ้าก่อน ดังรายละเอียดตามตารางที่ 1

ตาราง 3 โครงการสร้างเขื่อนบนแม่น้ำโขงในประเทศจีน

เขื่อน	ความสูง (ม.รทก.)	ความจุอ่างเก็บน้ำ / ใช้งาน (ล้าน ลบ.ม.)	กำลังผลิตติดตั้ง (MW)	พื้นที่น้ำท่วม (ไร่)	จำนวนประชากรที่ต้องอพยพ	ความสูงของเขื่อน (เมตร)	สถานะการดำเนินการ
1. Gonguoqiao	1,319	510 / 120	750	2,144	4,596	130	ระหว่างการก่อสร้าง
2. Xiaowan	1,236	14,560 / 9,800	4,200	23,200	32,737	300	กำหนดแล้วเสร็จ ตุลาคม 2552
3. Manwan	994	920 / 258	1,500	2,594	3,513	126	ก่อสร้างแล้วเสร็จ
4. Dachaoshan	895	890 / 240	1,350	5,163	6,100	118	ก่อสร้างแล้วเสร็จ
5. Nuozhadu	807	22,400 / 12,400	5,500	28,175	23,826	254	เตรียมการก่อสร้าง
6. Jinghong	602	1,233 / 230	1,500	3,188	2,264	118	ก่อสร้างแล้วเสร็จ
7. Ganlanba	533	-	250	75	58	-	การออกแบบ
8. Mengsong	519	-	600	363	230	-	การออกแบบ
		รวม	15,650	64,902	73,324		

ที่มา 1. Modelled Observations on Development Scenarios in the Lower Mekong Basin, November 2004, World Bank

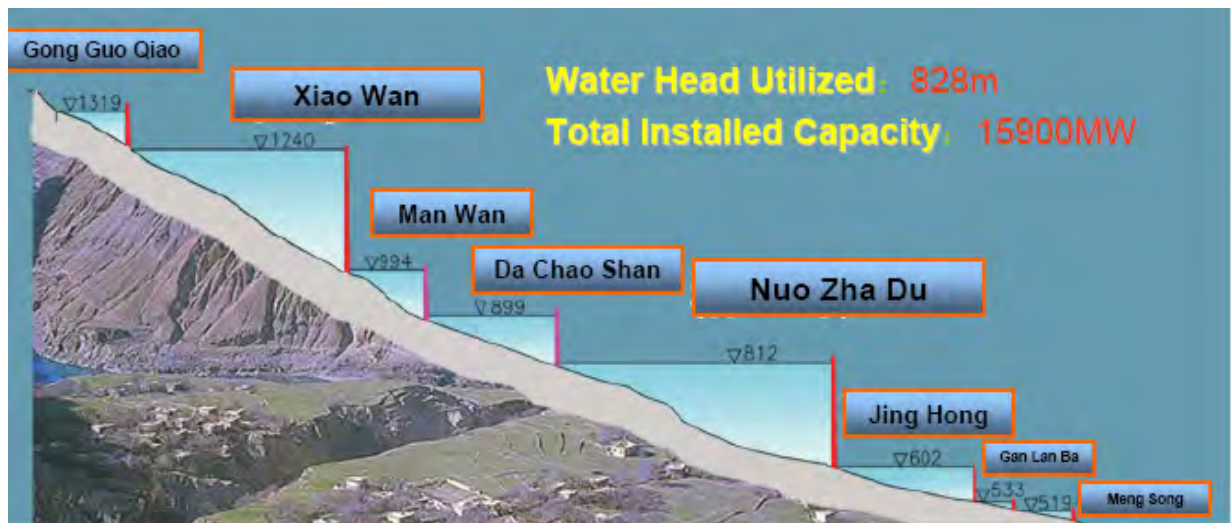
2. Yunan Hydropower Expansion ; Update on China's energy industry reforms & the Nu, Lancang & Jinsha hydropower dams , Chiang Mai University's Unit for Social & Environmental Research & Green Watershed, Kunming, PR of China, March 2004

รวบรวมโดย TERRA กันยายน 2550 ปรับปรุงโดยโครงการแม่น้ำเพื่อชีวิต กรกฎาคม 2552

ที่ผ่านมาสามารถกล่าวได้ว่าหน่วยงานพัฒนาพลังงานของจีนใช้แนวทางพัฒนา “หลานชางเจียง” หรือ แม่น้ำโขงตอนบนในเขตจีน เสมือนหนึ่งเป็นแม่น้ำในประเทศ แผนการและความคืบหน้าของเขื่อนแม่น้ำโขงในจีนไม่เคยเป็นที่รับรู้ และไม่เคยถูกเปิดเผยอย่างเป็นทางการ จนเขื่อนแห่งแรกก่อสร้างใกล้แล้วเสร็จ

การก่อสร้างเขื่อนแห่งแรกกันแม่น้ำโขงเริ่มขึ้นในปีพ.ศ. 2529 คือเขื่อนมานวาน (Manwan) ขนาดความสูง 126 เมตร กำลังผลิตติดตั้ง 1,500 เมกกะวัตต์ ใช้เวลาก่อสร้างยาวนานถึง 10 ปีเต็ม ก่อสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2539 อ่างเก็บน้ำของเขื่อนมานวานทำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนริมแม่น้ำต้องอพยพในขณะนั้น 3,153 คน

ไฟฟ้าจากเขื่อนมานถูกปล่อยเข้าระบบและแก้ไขปัญหาขาดแคลนไฟฟ้าในมณฑลยูนนานที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้น เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เขื่อนแม่น้ำโขงแห่งอื่นๆ ถูกสร้างตามมาอย่างรวดเร็ว

ภาพ 2 แผนผังแสดงโครงการเขื่อนบนแม่น้ำโขงตอนบนในมณฑลยูนนาน

ที่มา การประชุม Regional Multi-stakeholder Consultation on MRC's Hydropower Program เวียงจันทน์, กันยายน 2551

เขื่อนถัดมาคือเขื่อนต้าเฉาซาน (Dachaoshan) ก่อสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2546 มีขนาดความสูง 118 เมตร กำลังผลิตติดตั้ง 1,350 เมกกะวัตต์ แต่ต้องอพยพประชาชนจำนวน 6,100 คน

เขื่อนอันดับที่สามที่มีการก่อสร้าง คือเขื่อนเซียวหวาน (Xiaowan) นับเป็นหนึ่งในโครงการเขื่อนที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาค ด้วยความสูงของตัวเขื่อน 300 เมตร และกำลังผลิตติดตั้ง 4,200 เมกกะวัตต์ คาดการณ์ว่าจะก่อให้เกิดอ่างเก็บน้ำท่วมพื้นที่ยาวไปตลอดลำน้ำถึง 169 กิโลเมตร มีจำนวนประชาชนที่ต้องอพยพ 32,737 คน เขื่อนเซียวหวานเริ่มการก่อสร้างในปี พ.ศ. 2544 และกำหนดแล้วเสร็จอย่างเป็นทางการในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2552 นี้

เขื่อนแม่น้ำโขงที่มีการก่อสร้างเป็นอันดับที่สี่ คือเขื่อนจิงหง (Jinghong) ตั้งอยู่เหนือเมืองจิงหง หรือเชียงรุ่ง สิบสองปันนา มีกำลังผลิตติดตั้ง 1,500 เมกกะวัตต์ ความสูงของเขื่อน 118 เมตร อพยพประชาชน 2,264 คน เริ่มก่อสร้างในปีพ.ศ. 2546 แต่ก่อสร้างแล้วเสร็จไปเมื่อปี พ.ศ. 2550 แล้วเสร็จก่อนกำหนดถึง 3 ปี จึงเป็นเขื่อนแห่งที่ 3 ที่กันสายน้ำโขงสำเร็จ

ภาพ 3 เขื่อนจิ่งหงก่อสร้างแล้วเสร็จ

ที่มา ภาพถ่ายดาวเทียมของ Google Earth 2008

เขื่อนจิ่งหงถูกนับว่าเป็นโครงการก่อสร้างได้รวดเร็วเป็นประวัติการณ์ของวงการเขื่อนในเมืองจีน จนเป็นที่กล่าวขานกันในหมู่นักสร้างเขื่อนชาวจีนว่า หากจะสร้างเขื่อนให้สร้างได้ดีและเร็ว อย่างเขื่อนจิ่งหง และเป็นที่มาของคำว่า “Jinghong Speed” หรือ “เร็วอย่างจิ่งหง” ซึ่งเป็นคำนิยามสำหรับการสร้างเขื่อนที่รวดเร็วนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในยูเนี่ยน เช่น Centre for Biodiversity and Indigenous Knowledge (CBIK) ได้ให้ข้อมูลว่า โครงการเขื่อนจิ่งหงทำให้เกิดน้ำท่วมในพื้นที่อนุรักษ์ป่าเขตร้อน ซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพสูงที่สุดแห่งหนึ่งของมณฑลยูนนาน นอกจากนี้ชาวบ้านจำนวนหนึ่งเคยถูกอพยพออกจากเขตป่าเมื่อมีการประกาศเขตอนุรักษ์มาแล้ว 1 ครั้ง และต้องอพยพซ้ำอีกเป็นครั้งที่สองเมื่อมีน้ำท่วมจากเขื่อนแห่งนี้

เขื่อนแห่งถัดมาที่กำลังอยู่ระหว่างเตรียมการก่อสร้าง คือเขื่อน นัวจาดู (Nuozhadu) ซึ่งจะเป็นเขื่อนที่มีกำลังผลิตติดตั้งสูงที่สุดบนลำน้ำโขงในจีน คือ 5,500 เมกกะวัตต์ (หรือราว 1 ใน 4 ของปริมาณไฟฟ้าของประเทศไทยในปัจจุบัน) เขื่อนนัวจาดูมีความสูงของตัวเขื่อน 254 เมตร ประเมินการว่าจะเกิดพื้นที่อ่างเก็บน้ำกินระยะทางยาวถึง 226 กิโลเมตรตามลำน้ำ เนื่องจากลักษณะที่เป็นเขื่อนที่มีความจุอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่มากจึงอาจต้องใช้เวลากว่า 10 ปีในการเริ่มกักเก็บน้ำ โครงการเขื่อนนัวจาดูจะทำให้ต้องอพยพประชาชนออกจากพื้นที่น้ำท่วมกว่า 23,826 คน

กลุ่มสิ่งแวดล้อมลาหู่ (Lahu National Development Organization-LNDO) ซึ่งทำงานวิจัยภาคสนามอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงในรัฐฉาน ประเทศพม่า รายงานเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2552 ถึงโครงการเขื่อนน้่วจาดู⁷ ว่าบริษัทหัวนึ่ง เจ้าของโครงการ ได้เริ่มเตรียมการก่อสร้างเขื่อนอย่างเต็มรูปแบบ โดยได้ก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ไว้พร้อมแล้ว อาทิ สำนักงานบริษัท ถนนสู่วางานเขื่อน อาคารที่พักคนงาน ซึ่งมีจำนวนคนงานที่ทำงานก่อสร้างดังกล่าว ในพ.ศ. 2550 จำนวน 30,000 คน และจะเพิ่มขึ้นเป็น 50,000 คน

บริษัทเอกชน ตัวละครหลักในเวทีเขื่อนน้ำโขง

ปัจจุบันโครงการเขื่อนแม่น้ำโขงในจีนแทบทั้งหมดอยู่ภายใต้ “สิทธิการพัฒนาแม่น้ำหลานชาง” ของบริษัทหัวนึ่ง (Huaneng Power International-HPI) ซึ่งเป็นหนึ่งในบริษัทยักษ์ใหญ่ด้านพลังงานของจีน ข้อมูลของหนังสือพิมพ์ไชน่าเดลี ระบุว่าบริษัทหัวนึ่งมีการจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ทั้งในฮ่องกงและนิวยอร์ก โดยเป็นบริษัทที่มีมูลค่าสูงเป็นอันดับที่ 38 ในตลาดหลักทรัพย์ฮ่องกง

บริษัทหัวนึ่ง ได้ก่อตั้งบริษัทลูกเพื่อก่อสร้างและดำเนินการเขื่อนบนแม่น้ำโขงในจีน คือ บริษัท Yunnan Huaneng Lancangjiang Hydropower Company (YHLCH) โดยบริษัทหัวนึ่งเป็นผู้ถือหุ้นหลัก (ร้อยละ 56) ร่วมทุนกับอีก 2 บริษัท ได้แก่ Yunnan Development Investment Company และ Hongta Investment

เงินทุนที่ใช้ในการก่อสร้างเขื่อนเหล่านี้ส่วนใหญ่มาจากแหล่งทุนในประเทศจีน เช่นกรณีการก่อสร้างเขื่อนเซียวหวาน ซึ่งสำนักข่าว China West News รายงานเมื่อปี พ.ศ. 2546 ว่า บริษัท YHLCH ได้กู้ยืมเงิน 25,000 ล้านดอลลาร์ จาก 3 แหล่งทุนหลัก คือ China Development Bank, Construction Bank of China, Industrial and Commercial Bank of China ซึ่งเพียงพอต่อการก่อสร้างทั้งโครงการที่มีมูลค่าทั้งสิ้นในขณะนั้น 27,700 ล้านดอลลาร์

เนื่องจากเขื่อนบนแม่น้ำโขงในจีนล้วนเป็นของบริษัทเอกชน มีการบริหารจัดการที่ค่อนข้างเป็นอิสระจากการกำกับดูแลของรัฐบาล จึงพบว่าเมื่อประเทศทำน้่าน้ำหรือชุมชนที่เดือดร้อนจากเขื่อนทวงถามข้อมูลจากรัฐบาลจีนก็จะไม่ได้รับคำตอบหรือการตอบสนอง

3 ผลกระทบข้ามพรมแดน

ผลกระทบทำน้่าน้ำจากการสร้างเขื่อนและการระเบิดแก่งบนแม่น้ำโขงในประเทศจีน⁸

⁷ Lahu National Development Organization (2009), “Undercurrent, Monitoring Development on Burma’s Mekong”, Issue 3.

⁸ โครงการแม่น้ำเพื่อชีวิต 2551

หลังจากจีนได้สร้างเขื่อน เพื่อกั้นแม่น้ำโขงในตอนบน และเขื่อนเริ่มมีการกักเก็บน้ำ ระดับน้ำของแม่น้ำโขงทางตอนล่างเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงนับตั้งแต่พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลโดยโครงการแม่น้ำเพื่อชีวิตใน 3 อำเภอคือ อ.เชียงแสน อ.เชียงของ และ อ.เวียงแก่น จ.เชียงราย โดยได้ข้อสรุปว่า ความเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำเริ่มปรากฏให้เห็นตั้งแต่พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา และมีความชัดเจนขึ้นในช่วงพ.ศ. 2545 ชาวบ้านพบว่าน้ำเริ่มขึ้น-ลงไม่เป็นเวลา บางสัปดาห์น้ำขึ้น 3 วัน ลง 2 วัน ซึ่งในสภาพธรรมชาติน้ำในแม่น้ำโขงจะไม่เป็นเช่นนี้ คือถ้าถึงช่วงที่น้ำขึ้นก็จะขึ้นไปเรื่อยๆ จนถึงช่วงหน้าแล้งเป็นช่วงน้ำลด น้ำก็จะลดลงเรื่อยๆ เช่นกัน

ความผันผวนของระดับน้ำได้ส่งผลกระทบต่อการอพยพของปลาในแม่น้ำโขงด้วยเช่นกัน คนหาปลาให้ข้อมูลตรงกันว่า ปลาที่อพยพขึ้น-ลงในแม่น้ำโขงเกิดอาการหลงน้ำ คือทั้งที่เป็นช่วงน้ำขึ้นน้ำก็ไม่ขึ้น ปลาที่เคยว่ายทวนกระแสน้ำขึ้นไปวางไข่ในทางทิศเหนือก็ไม่ว่ายขึ้นมา

ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับระบบนิเวศแม่น้ำโขง สามารถสรุปได้ดังนี้

ความผันผวนของระดับน้ำ

หลังจากเริ่มมีโครงการพัฒนาต่างๆ บนแม่น้ำโขงตอนบน ทั้งโครงการระเบิดแก่งปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ และการสร้างเขื่อนในประเทศจีน ได้ส่งผลกระทบต่อประเทศท้ายน้ำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

หลังจากเขื่อนในตอนบนเริ่มมีการกักเก็บน้ำ แม่น้ำโขงในอดีตก่อนการสร้างเขื่อนเคยขึ้นสูงสุดในเดือนสิงหาคมเป็นต้นไป เมื่อถึงเดือนธันวาคมน้ำก็จะค่อยๆ ลดระดับลง จนแห้งลงเต็มที่ในเดือนเมษายน แต่ภายหลังจากการดำเนินโครงการสร้างเขื่อนและการระเบิดแก่ง พบว่าวัฏจักรน้ำท่วม-น้ำแล้งที่เคยเป็นไปตามปกติ รวมทั้งระดับน้ำในแม่น้ำโขงตามฤดูกาลก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัดเจนโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง

นอกจากเขื่อนจะทำให้น้ำในแม่น้ำโขงเปลี่ยนแปลงไปแล้ว โครงการระเบิดแก่งที่เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปลายพ.ศ. 2544 ก็ได้ส่งผลให้เกิดความผันผวนของปริมาณการไหลของน้ำในแม่น้ำโขงเช่นกัน ระดับน้ำที่ขึ้นๆ ลงๆ ตามอิทธิพลของการใช้งานเขื่อนได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของแม่น้ำโขงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ผลกระทบเหล่านี้ยังได้ส่งผลโดยตรงกับพันธุ์ปลา พรรณพืช และวิถีชีวิตของชาวบ้านทั้งสองฝั่งโขงด้วยเช่นกัน

การพังทลายของตลิ่ง

ปริมาณตะกอนมหาศาลของแม่น้ำโขงถูกกักเก็บไว้ในอ่างเก็บน้ำของเขื่อนต่างๆ นอกจากจะทำให้อายุการใช้งานของเขื่อนสั้นลงอย่างมากแล้ว ตะกอนที่หายไปจากแม่น้ำส่งผล

นอกจากนี้การพังทลายของตลิ่งเกิดจากกระแสน้ำได้เปลี่ยนทิศทางการไหล กระแสน้ำพุ่งเข้าทำลายตลิ่งทั้งสองฝั่งน้ำ ชาวบ้านสังเกตเห็นว่า ความเร็วของกระแสน้ำได้เพิ่มขึ้น ต่างจากในอดีตที่ผ่านมา พื้นที่ที่ได้รับความเสียหายครอบคลุมทั้งที่อยู่อาศัย ที่สาธารณะของหมู่บ้าน และพื้นที่เพาะปลูกพืชผักริมฝั่งของหมู่บ้าน

หลายหมู่บ้านที่อยู่ติดกับแม่น้ำโขงต้องประสบกับปัญหานี้ เช่น บ้านต้นผึ้ง ประเทศลาว บ้านแซว บ้านปงของ บ้านสวนดอก บ้านสบบายบ อ.เชียงแสน จ.เชียงราย บ้านดอนที่ บ้านผากุบ บ้านเมืองกาญจน์ บ้านดอนมหาวัน บ้านปากอิง อ.เชียงของ บ้านแจ่มป่อง บ้านห้วยลึก อ.เวียงแก่น จ.เชียงราย โดยเฉพาะที่บ้านปากอิงนั้นถือว่าเป็นหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด เนื่องจากตลิ่งริมฝั่งพังทลายลงมากเป็นแนวยาวราว 500 เมตร ซึ่งจากการสอบถามชาวบ้านพบว่า ตลิ่งพังลงทุกปี แต่ไม่มาก ในช่วง 3-4 ปีที่ผ่านมาตลิ่งเริ่มพังลงมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เพราะกระแสน้ำไหลแรงขึ้น

การลดลงของไถ (สาหร่ายน้ำจืด)

การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศแม่น้ำโขงได้ส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อไถ-สาหร่ายแม่น้ำโขง เนื่องจากไถ เป็นพืชที่มีความอ่อนไหวต่อสภาพแวดล้อมเป็นอย่างมาก คือ ลักษณะการเกิดขึ้นของไถโดยส่วนมากจะเกิดที่ระดับน้ำลึกไม่เกิน 40-45 เซนติเมตร น้ำต้องใสสะอาดและแสงแดดส่องถึง

งานวิจัยจาวบ้านเชียงของ-เวียงแก่นพบว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 บริเวณหาดหิน ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดไถ (สาหร่ายน้ำจืดในแม่น้ำโขง) มีตะกอนทรายมาทับถม ขณะที่น้ำโขงขุ่นขึ้น ทำให้ไถไม่สามารถจะเกิดได้ นอกจากนั้นระดับน้ำขึ้น-ลงผิดปกติทำให้ไถที่เกิดขึ้นมาใหม่ได้เพียงแค่วันสองวันต้องจมน้ำหรือแห้งตาย ส่วนไถที่ยังพอเก็บได้คุณภาพก็ไม่ดี อีกทั้งตะกอนทรายที่พัดมาติดกับไถก็ทำให้ล้างออกยาก

งานวิจัยจาวบ้านยังพบอีกว่า เมื่อไถมีจำนวนลดลง ช่วงระยะเวลาในการเก็บไถก็สั้นลงกว่าเดิม จากที่เคยเก็บได้ 4-5 เดือนก็เก็บได้เพียงเดือนเดียวเท่านั้น เมื่อระยะเวลาในการเก็บไถสั้นลง รายได้ของคนเก็บไถโดยส่วนมากจะเป็นกลุ่มแม่บ้านก็ลดลงไปด้วย

ผลกระทบต่อพันธุ์ปลา และการหาปลา

เป็นที่ทราบกันดีว่าลุ่มน้ำโขงมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์ปลามากเป็นอันดับ 3 ของโลก งานวิจัยจาวบ้าน เชียงของ-เวียงแก่น สำรวจพบพันธุ์ปลาทั้งสิ้น 96 ชนิด โดยมีปลาธรรมชาติ

งานวิจัยชาวบ้านพบว่า การหาปลาในแม่น้ำโขงนั้นต้องการสภาพน้ำในแม่น้ำโขงที่ทรงตัว หากน้ำจะขึ้นหรือลงต้องเป็นไปตามธรรมชาติคือค่อยๆ ขึ้นหรือลง การที่ระดับน้ำโขงขึ้น-ลงไม่ปกติอันเนื่องจากการปั่นไฟของเขื่อนทำลายวงจรการอพยพของปลา และส่งผลให้คนหาปลาจับปลาได้น้อยลง

ผลกระทบทางเศรษฐกิจสังคมของคนหาปลา

ลั้ง หรือ พื้นที่หาปลา แต่ละแห่งไม่ว่าจะเป็นพื้นหินหรือทรายจะมีความเรียบของท้องน้ำที่สม่ำเสมอและส่วนใหญ่มีร่องน้ำเดียวจึงทำให้สามารถจับปลาได้ แต่ในปัจจุบันพื้นที่ได้น้ำที่เป็นลั้งหาปลาของชาวบ้านไม่ราบเรียบสม่ำเสมอ เกิดสันดอนหินและสันดอนทรายขึ้นมาใหม่ บางพื้นที่ก็แบ่งเป็นสองร่องน้ำจึงทำให้หาปลาลำบากและหาปลาได้น้อยลง

การขึ้น-ลงของน้ำที่ไม่ปกติ ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถใช้เครื่องมือจับปลาบางชนิดได้ เช่น เบ็ดที่ปักไว้ริมฝั่งน้ำอาจเปลี่ยนเป็นอยู่เหนือน้ำเมื่อระดับน้ำลดลงทันทีในระยะเวลาเพียงชั่วข้ามคืน ที่สำคัญคือ การขึ้น-ลงของน้ำไม่ปกติทำให้ปลาไม่อพยพตามฤดูกาล คนหาปลาจึงไม่สามารถใช้ความรู้ท้องถิ่นในการคาดการณ์การอพยพของปลาได้ดังเดิม

ผลกระทบที่ตามมาก็คือ คนหาปลาสามารถหาปลาได้น้อยลง คนหาปลาบ้านปากอิงระบุว่า การผันผวนของกระแสน้ำ และระดับน้ำทั้งในช่วงฤดูแล้งและฤดูฝน ทำให้จำนวนปลาที่จับได้ลดลงถึงร้อยละ 50% ทำให้คนหาปลาหลายคนต้องเปลี่ยนไปทำอาชีพอื่นหรือต้องออกไปทำงานต่างถิ่น เนื่องจากไม่สามารถยึดการหาปลาเป็นอาชีพหลักได้อีกต่อไป จำนวนเรือหาปลาที่เคยมีประมาณ 70-80 ลำ ได้ลดลงเหลือเพียงประมาณ 30 ลำเท่านั้น

จากการสำรวจจำนวนเรือประมง (เรือกาบ) ในแม่น้ำโขงในพื้นที่อ.เชียงแสน โดยหน่วยรักษาตามลำน้ำโขง (นรข.)⁹ พบว่า มีจำนวน 180 ลำ โดยแบ่งออกเป็น 4 จุด เป็นแหล่งหาปลาที่สำคัญที่สุดเพราะมีการหาปลาตลอดทั้งปี ต่อมาพบว่าจำนวนเรือหาปลาทั้ง 4 จุดที่กล่าวมามีเรือหาปลาลดจำนวนลงไปเรื่อยๆ

นายทองสวรรค์ พรมราช¹⁰ ผู้ใหญ่บ้านห้วยลึก ต.ม่วงยาย อ.เวียงแก่น จ.เชียงราย กล่าวว่า “เมื่อก่อนที่บ้านห้วยลึกจะมีเรือออกหาปลาในน้ำโขงวันหนึ่ง 15 ลำขึ้นไป คนหนึ่งออกหาปลาวันละ 2-3 เที้ยว เข้าคิวกันหาปลาตามจุดต่างๆ ที่มีปลาชุกชุม ระดับน้ำโขงขึ้นลงตามระยะเวลาคงที่ตลอดทุกปี โดยปกติน้ำจะขึ้นตั้งแต่เดือนพฤษภาคม -มิถุนายน และจะทรงตัวไปเรื่อยๆจนถึงเดือน

⁹ ข้อมูลจากการสำรวจของหน่วยรักษาการตามลำน้ำโขง (นรข.) เดือน ตุลาคม 2550

¹⁰ สัมภาษณ์วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2551

“ระดับน้ำเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไม่คงที่เมื่อประมาณ 4-5 ปีที่ผ่านมา ขึ้น-ลงไม่เป็นเวลา และน้ำแห้งมากมาประมาณ 3 ปีแล้ว ทำให้ชาวบ้านหาปลายากขึ้น”

“สังเกตจากการขึ้น-ลงของน้ำ ว่าถ้าวันไหนมีเรือสินค้าล่องมาจากจีนวันนั้นน้ำจะขึ้นมาก เข้าใจว่าจีนอาจจะมีการกักเก็บน้ำไว้เมื่อจะนำสินค้ามาส่งก็จะมีการปล่อยน้ำออกมาเพื่อให้เรือสินค้าเดินได้สะดวกและได้ขึ้นไปดูที่เขียงแสนก็สังเกตเห็นว่าถ้าวันไหนมีเรือสินค้าจากจีนมาส่งของน้ำจะขึ้นมาก เข้าใจว่าจีนต้องมีการกักเก็บน้ำไว้ในเขื่อนอย่างแน่นอน ทำให้เดี๋ยวนี้หาปลายากมากขึ้น”

ผลกระทบต่อการทำเกษตรริมโขง

เกษตรริมโขงมีความสำคัญต่อชาวบ้านทั้งในแง่ของความเป็นมั่นคงทางอาหาร และความเป็นมั่นคงทางเศรษฐกิจ ชุมชนจำนวนมากปลูกพืชผักริมน้ำเพื่อบริโภคและขายเป็นรายได้ แต่ชาวบ้านในชุมชนริมโขงในจ. เชียงรายพบว่าการทำเกษตรริมโขงเริ่มประสบกับปัญหาตั้งแต่พ.ศ. 2540 หรือ 1 ปีหลังการสร้างเขื่อนมานวนก้อสร้างแล้วเสร็จ

โดยปกติชาวบ้านจะเริ่มลงมือทำการเพาะปลูกหลังน้ำลด ในช่วงเดือนตุลาคม และสามารถเก็บเกี่ยวไปจนถึงเดือนเมษายน แต่หลังจากมีเขื่อนมานวนก้อเป็นต้นมา ชาวบ้านพบว่าระดับน้ำโขงมีความผันผวน บางครั้งได้เพิ่มระดับขึ้นจนท่วมแปลงผัก ก่อความเสียหายแก่ผลผลิตของชาวบ้าน ในบางปีระดับน้ำขึ้น-ลง ในระยะเวลาเพียงสัปดาห์เดียว ทำให้ต้นกล้าพืชผลที่ชาวบ้านปลูกซ้ำเสียหายมากยิ่งขึ้น

กรณีอุทกภัยแม่น้ำโขง เขื่อนจีน และ MRC

นักวิชาการจีนระบุว่า เขื่อนแม่น้ำโขงในจีนจะส่งผลดีต่อประเทศท้ายน้ำ โดยช่วยบรรเทาปัญหาน้ำท่วมในฤดูฝน และเพิ่มปริมาณน้ำในฤดูแล้ง แต่ประสบการณ์ที่ผ่านมาทำให้หลายฝ่ายมองว่าเขื่อนในจีนยังสร้างความเสียหายจากอุทกภัย

เมื่อวันที่ 12-15 สิงหาคม 2551 เกิดน้ำท่วมฉับพลันตลอดสองฝั่งแม่น้ำโขงนับตั้งแต่พรมแดนลาว-พม่า สามเหลี่ยมทองคำ ลงไปจนถึงหลวงพระบาง และเวียงจันทน์ ก่อให้เกิดการตั้งคำถามจากชุมชนที่เดือดร้อนว่า เขื่อนน้ำโขงในจีนปล่อยน้ำลงมาหรือไม่ เนื่องจากชาวบ้านโดยเฉพาะบริเวณพรมแดนไทย-ลาว พบว่าไม่มีฝนตกในพื้นที่ แต่น้ำกลับเอ่อท่วมจากแม่น้ำโขงโดยตรง

ต่อมาคณะกรรมการแม่ฮ่องสอน (MRC) ได้ออกแถลงการณ์เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม มีเนื้อหาระบุว่าอุทกภัยที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากพายุเขตร้อนคามูริ ทำให้ปริมาณน้ำเพิ่มขึ้น และน้ำโขงที่เวียงจันทน์ ๕๐ % มาจากจีน ที่เหลือมาจากน้ำสาขา

MRC ระบุอย่างชัดเจนว่าระดับน้ำที่เพิ่มสูงขึ้นไม่ได้เกิดจากการปล่อยน้ำจากเขื่อนในจีน ซึ่งมีปริมาณกักเก็บน้ำน้อยเกินกว่าจะสร้างผลกระทบต่ออุทกวิทยาในแม่ฮ่องสอน แต่กลับไม่ได้ชี้แจงให้ชัดเจนว่าปริมาณน้ำท่วมที่ อ.เชียงแสน อ.เชียงของ จ.เชียงราย เป็นน้ำที่มาจากจีนเป็นสัดส่วนเท่าไร และเกี่ยวข้องกับอะไรกับการปล่อยน้ำของเขื่อนในจีน

หลายฝ่ายเห็นตรงกันว่าอุทกภัยที่เกิดขึ้นชี้ให้เห็นว่าปริมาณน้ำที่เพิ่มขึ้นส่วนใหญ่มาจากแม่ฮ่องสอนสายหลัก มีได้มาจากน้ำสาขาในไทยหรือลาว ตรงกับที่หนังสือพิมพ์เซียงไฮ้เดลี วันที่ ๑๓ สิงหาคม รายงานข่าวความเสียหายจากพายุในมณฑลยูนนาน ซึ่งอยู่ทางตอนบนของแม่ฮ่องสอน รายงานข่าวระบุว่าประชาชนกว่า ๑,๒๕๐,๐๐๐ คน ใน ๑๑ เมือง ได้รับความเดือดร้อน มีผู้เสียชีวิต ๔๐ คน

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจึงชี้ให้เห็นว่า ปริมาณน้ำจากตอนบนในจีน มีนัยยะสำคัญต่อปริมาณน้ำและอุทกวิทยาในแม่ฮ่องสอนตอนล่าง โดยเฉพาะที่ อ.เชียงแสน จ.เชียงราย แต่หน่วยงานดูแลลุ่มน้ำ คือ MRC กลับไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลปริมาณน้ำที่ปล่อยจากเขื่อนในจีน และไม่สามารถนำข้อมูลออกแจ้งเตือนภัยแก่ประเทศท้ายน้ำได้อย่างทันทั่วถึง

แม้ผลกระทบจากเขื่อนในจีนจะเป็นที่รับรู้สำหรับชุมชนท้ายน้ำ แต่ข้อมูลจากบริษัทไฮโดรไซน่า¹¹ ระบุว่าเขื่อนในจีนที่สร้างแล้วเสร็จ 3 แห่งไม่ส่งผลกระทบต่อชุมชนท้ายน้ำแต่อย่างใด เนื่องจากเป็นเขื่อนขนาดเล็ก แต่หากเขื่อนแม่ฮ่องสอนทั้ง 8 แห่งในจีนดำเนินการเต็มรูปแบบภายใน พ.ศ. 2568 ก็ส่งผลกระทบต่อปริมาณไหลของน้ำทางด้านท้ายน้ำบ้าง ปริมาณตะกอนจะน้อยลงเนื่องจากถูกกักเก็บไว้ในอ่างเก็บน้ำโดยเฉพาะเขื่อนใหญ่ที่สุด 2 แห่ง คือ เขื่อนเสี่ยวหวาน และเขื่อนนัวจาดู

4 เมื่อมังกรสยายปีก

อุตสาหกรรมเขื่อนจีนในต่างประเทศ

¹¹ โครงการแม่ฮ่องสอนเพื่อชีวิต, สรุปรายชื่อข้อมูลความคืบหน้าเขื่อนแม่ฮ่องสอนจากการประชุม Regional Multi-stakeholder Consultation on MRC's Hydropower Program เวียงจันทน์, กันยายน 2551

นับตั้งแต่ปี 2543 เป็นต้นมารัฐบาลกลางของจีนได้มีนโยบายสนับสนุนให้กลุ่มอุตสาหกรรมพลังงานและอุตสาหกรรมเชื่อมสัญญาชาติจีน “โกอินเตอร์” ออกไปลงทุนในโครงการเขื่อนนอกประเทศ โดยเฉพาะในประเทศแถบทวีปแอฟริกา และภูมิภาคอุษาคเนย์ International Rivers ระบุว่า ในปี 2551 มีบริษัทจากจีนลงทุนในโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ 97 แห่ง ใน 39 ประเทศทั่วโลก โดยเฉพาะในแถบแอฟริกา อุษาคเนย์ ละตินอเมริกา ยุโรปตะวันออก และตะวันออกกลาง

เฉพาะในลาว เวียดนาม กัมพูชา และพม่า มีโครงการเขื่อนที่ลงทุนโดยบริษัทจีนสูงถึง 52 โครงการ จาก 21 บริษัท (ดูรายละเอียดในตาราง 4) ล่าสุดเมื่อกลางเดือนกันยายนที่ผ่านมา บริษัทหัวนิง เจ้าของเขื่อนทั้งหมดบนแม่น้ำโขงในจีน ได้ลงนามกับบริษัทของพม่าเพื่อร่วมพัฒนาเขื่อนผลิตไฟฟ้าบนแม่น้ำสาละวินในพม่า

ภาพ 4 พิธีลงนามร่วมพัฒนาเขื่อนบนแม่น้ำสาละวิน ระหว่างบริษัทหัวนิง ผู้สร้างเขื่อนแม่น้ำโขงจีน และบริษัทของพม่า เมื่อเดือนกันยายน 2552

ภาพจาก <http://finance.sina.com.cn/roll/20090918/11106768258.shtml>

หนึ่งในบรรดาหน่วยงานของจีนที่มีส่วนผลักดันการออกไปลงทุนนอกประเทศ ได้แก่ สภาไฟฟ้าจีน หรือ China Electricity Council โดยจัดประชุมและเวทีต่างๆ ระหว่างบริษัทของจีนกับรัฐบาลและบริษัทจากประเทศต่างๆ เพื่อเป็นเวทีเจรจาการลงทุน

การลงทุนโดยบริษัทจีนใช้เงินลงทุนจากประเทศจีนเอง ปัจจุบันธนาคารนำเข้าส่งออกของจีน (China Export-Import Bank) เป็นผู้ให้กู้ยืมสำหรับการสร้างเขื่อนรายใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก¹² นอกจากนี้รัฐบาลจีนยังปล่อยเงินกู้แก่รัฐบาลประเทศต่างๆ เพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและเชื่อมด้วยเช่นเดียวกัน

¹² International Rivers , “The New Great Walls, A Guide to China’s Dam Industry”, July 2008

เป็นที่สังเกตว่า ประเทศที่บริษัทจีนเข้าไปลงทุนสร้างเขื่อนนั้นส่วนใหญ่เป็นประเทศที่ประชาชนไม่มีสิทธิเสรีภาพที่จะมีส่วนร่วมในโครงการขนาดใหญ่ที่จะส่งผลกระทบต่อชีวิตตนเอง เช่น พม่า ชูแดน และมีแนวโน้มว่าโครงการเขื่อนของจีนจะสร้างผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยที่บริษัทจีนไม่ต้องรับผิดชอบแต่อย่างใด

ตาราง 4 การลงทุนในโครงการเขื่อนผลิตไฟฟ้าของบริษัทจากจีนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

เขื่อน/โครงการ	บริษัทสร้างเขื่อนจากจีน
1. กัมพูชา	
Kamchay (in Kampot)	Sinohydro Corp.
Kirirom (Kampong Speu)	?
Steung Russei Chrum	China Yunnan Corporation for International Techno-Economic Cooperation
Steung Ta Tai	China Yunnan Corporation for International Techno-Economic Cooperation
Ganzai	Sinohydro Corp.
Songbo	China Southern Power Grid Co.
Chai-a-Run	China Southern Power Grid Co.
Sambo district in Kratie province (on mainstream Mekong River)	Guangxi Grid (Guangxi Power Industry Surveying and Design Institute - design only)
Stung Cheay Areng	Guangxi Grid (Guangxi Power Industry Surveying and Design Institute - design only)
Steung Atai (Koh Kong province)	China Yunnan Corporation for International Techno-Economic Cooperation
Transmission lines from Steung Atai	Yunnan Southeast Asia Economy and Technology Investment Industrial Co. Ltd.
<i>รวม 11 โครงการ</i>	
2. ลาว	
Nam Lik I/II (near Vientiane)	China International Water and Electric Corporation (CWE)
Nam Mo	Sinohydro Corp.
Nam Ou 8	Sinohydro Corp.

Nam Tha 1	China Southern Power Grid
Nam Beng	China Electrical Equipment Corp.
Nam Khan 2	Sinohydro Corp.
Nam Khan 3	Sinohydro Corp.
Pak Beng (on Mekong River)	Datang International Power Generation Co. Ltd. + China Electrical Equipment Corp.
Paklai Hydroelectric Power Project, Xayaboury province	Sinohydro Corp. + China National Electronics Import and Export Corporation
Nam Nguem 5	Sinohydro Corp.
Kelongtaifan	Sinohydro Corp.
<i>รวม 11 โครงการ</i>	

3. พม่า

Tasang Dam (diversion tunnel)	China Gezhouba (Group) Corporation (CGGC)
Piaoliang	China Gezhouba (Group) Corporation (CGGC) Sinohydro Corp., China Gezhouba (Group) Corporation (CGGC), International Trust and Investment Corporation (CITIC), Technology Company Ltd., China National Heavy Machinery Corporation (CHMC)
Yeywa	Sinohydro Corp., Yunnan Joint Power Development Company Ltd (Yunnan Power Grid Corporation + Yunnan Huaneng Lancang River Hydropower Company Ltd. + Yunnan Machinery & Equipment Export & Import Company Ltd.)
Shweli I, II & III Cascade	Yunnan Power Grid Corporation, Farsighted Investment Group, the Gold Water Resources Group Company
Upper Thanlwin (confluence of Nanka and Nanlei Rivers)	Yunnan Power Grid Corporation, Farsighted Investment Group, the Gold Water Resources Group Company
Thaparseik River (Kanbalu, Sagaing Division)	Sinohydro Corp., China International Trust and Investment Corporation (CITIC)
Mone power plant (in Sedoktara, Magway division)	Sinohydro Corp., China International Trust and Investment Corporation (CITIC)
Hatgyi (Salween River)	Sinohydro Corp.
Paunglaung	Sinohydro Corp. + Yunnan Machinery and Equipment Import and Export Co. (YMEC)

Upper Paunglaung	Yunnan Machinery and Equipment Import and Export Co. (YMEC), General Installation Company of China Water Conservancy and Hydropower (GICCWCH), China National Heavy Machinery Corporation (CHMC)
Myitsone (Irrawaddy River confluence)	China Power Investment Corporation (CPI)
N'mai Hka and Mali Hka cascade, Kachin State (near Yunnan border) - 6 in total	China Power Investment Corporation (CPI)
Kyeeon Kyeeewa (Mon River, a tributary of Irrawaddy River)	China Power Investment Corporation (CPI), Guangdong New Technology Import Export Zhuhai Co.
Baoshan power grid supply myitkyina, Kachin State through Tengchog, Yunnan transmission line and sub-stations between Yangon and Yeji Taping River Kabaung	Yunnan Power Grid Company Central China Grid Company Central China Grid Company China National Heavy Machinery Co.
<i>รวม 24 โครงการ</i>	
4. เวียดนาม	
Transmission line Lao Cai - Yen Bai - Viet Tri	Yunnan Power Grid Corporation
Transmission line from Hong He - Soc Son	Yunnan Power Grid Corporation
Transmissino line Wenshan-Ha Giang	China Southern Power Grid
Xiao Zhong River	Sino-Vietnamese Electricity Investment Corporation
Kong Giang 2	Guangxi Grid
Bao Loc	Guangxi Grid
<i>รวม 6 โครงการ</i>	
รวมทั้งสิ้น 52 โครงการ	บริษัทจากจีนทั้งหมด 21 แห่ง

ที่มา Zao Noam and Pianporn Deetes, "Chinese Hydropower Industry Investment in the Mekong Region – Impacts and Opportunities for Cooperation: Perspectives from Civil Society", 2007

บทสรุป

การพัฒนาแม่น้ำโขงตอนบน อันได้แก่เขื่อนบนแม่น้ำโขงในจีน ผนวกกับการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ ได้สร้างผลกระทบร้ายแรงแก่ระบบนิเวศข้ามพรมแดนมายังประเทศท้ายน้ำ แต่สิ่งที่เกิดขึ้นยังเป็นเพียงขั้นแรกๆ ของโครงการใหญ่บนสายน้ำโขง หากเขื่อนยักษ์ 2 แห่ง คือ เสี่ยวหวาน และน้ำจาดู ก่อสร้างแล้วเสร็จและทำการกักเก็บน้ำ คาดการณ์ว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นจะยิ่งรุนแรง

เป็นที่น่ากังวลว่าเขื่อนและโครงการพัฒนาต่างๆ บนแม่น้ำโขงทั้งตอนบนกำลังรุดหน้าอย่างรวดเร็วเนื่องจากเป็นโครงการที่ดำเนินการโดยบริษัทเอกชน แต่รัฐบาลของประเทศในกลุ่มน้ำรวมทั้งองค์กรจัดการลุ่มน้ำ กลับเพิกเฉยต่อเสียงเรียกร้องของชุมชนที่เดือดร้อน จนปัจจุบันยังไม่พบว่ารัฐบาลมีการทำการศึกษาผลกระทบข้ามพรมแดน และผลกระทบระยะยาว

การระงับโครงการและทำการศึกษาผลกระทบทั้งลุ่มน้ำ คือหนึ่งในหนทางที่จะระงับและบรรเทาปัญหาที่แม่น้ำโขงกำลังเผชิญ ซึ่งแน่นอนว่าปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำสายนี้มีได้หยุดอยู่ที่พรมแดนของประเทศจีน